

МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Ю. І. СОЛНЦЕВОЇ НА КИЇВСЬКІЙ КІНОФАБРИЦІ

У статті досліджено маловідомі сторінки життя і творчої діяльності відомої російської актриси, кінорежисера, народної артистки СРСР Юлії Іполітівни Солнцевої на Київській кінофабриці (кіностудії художніх фільмів) у другій половині 30-х рр. ХХ ст. та специфіку її впливу на творчість чоловіка — видатного українського кінорежисера, письменника і кінопедагога Олександра Петровича Довженка.

Ключові слова: Юлія Іполітівна Солнцева, Олександр Петрович Довженко, Київська кіностудія художніх фільмів, «Щорс», кінорежисер, сценарист, дебютний фільм.

В статье исследованы малоизвестные страницы жизни и творческой деятельности известной русской актрисы, кинорежиссера, народной артистки СССР Юлии Ипполитовны Солнцевой на Киевской кинофабрике (киностудии художественных фильмов) во второй половине 30-х гг. ХХ ст. и специфику её влияния на творчество мужа — выдающегося украинского кинорежиссёра, писателя и кинопедагога Александра Петровича Довженко.

Ключевые слова: Юлия Ипполитовна Солнцева, Александр Петрович Довженко, Киевская киностудия художественных фильмов, «Щорс», кинорежиссёр, сценарист, дебютный фильм.

In this article investigational the unknown pages of life and creative activity of the famous Russian actress, film director, Folk Artiste of the USSR Yulia Solntseva at the Kyiv film studios (film studios of feature films) in the second half of the thirtieth years of twentieth century. Although author investigated the specific of her influence on work of husband — prominent Ukrainian film director, writer and cinemateacher Oleksander Dovzhenko.

Keywords: Yulia Solntseva, Oleksander Dovzhenko, Kyiv film studio of feature films, «Shchors», film director, scenario writer, debut film.

Актуальність цього дослідження зумовлена потребою вивчення маловідомих сторінок історії українського кінематографа та його діячів, які з тих чи інших причин залишилися поза увагою вітчизняних мистецтвознавців.

Незважаючи на згадки про життєвий і творчий шлях Ю. І. Солнцевої (здебільшого в контексті О. П. Довженка) у публікаціях С. Тримбача [1–5], Р. Корогодського [6], М. Шудрі [7–9], Л. Череватенка [10], В. Марочка [11], В. Попика [12; 13], Т. Дерев'янка [14], В. Пригоровського [15], Є. Сверстюка [16], В. Кудіна [17], В. Миславського [18], О. Безручка [19–21] та інших, можна констатувати, що українськими кінознавцями не досліджено багато сторінок життя і творчої діяльності Юлії Іполітівни Солнцевої в Україні.

Науковими завданнями цієї статті є дослідження маловідомих сторінок життя і творчої діяльності відомої актриси, кінорежисера, народної артистки СРСР Ю. І. Солнцевої, а саме: з'ясувати роль та місце Ю. Солнцевої у житті та творчості її чоловіка, видатного українського кінорежисера О. Довженка; проаналізувати справжні причини помилок в архівних спогадах Юлії Солнцевої щодо виконавця головної ролі «М» у кінострічці «Щорс»; реконструювати маловідомі спроби Ю. Солнцевої запуститися як режисер-постановник з дебютними художніми фільмами «Вісунська республіка» та «Як гартувалася сталь» на Київській кінофабриці (кіностудії художніх фільмів) у другій половині 30-х рр. ХХ ст.; назвати основні причини припинення роботи над цими кінопроектами та перехід в співрежисери фільму «Щорс».

Юлія Іполитівна Солнцева (Пересветова, Кірова) (7.08.1901, Москва — 28.10.1989, Москва) — актриса, кінорежисер, народна артистка РСФСР (1964), народна артистка СРСР (1981), лауреат Державної (Сталінської) премії (1949, у співавт. за к/ф «Мічурін»). Нагороджена орденом «Знак Пошани», медаллю «Золотий Лев св. Марка» (1975) за участь в оформленні книги-фільму «Земля». За стрічку «Мир у трьох вимірах» удостоєна Золотої медалі ім. О. П. Довженка (1980). З одного боку — дружина і найближчий товариш видатного режисера на знімальному майданчику та в житті, а з іншого — жорстка і самовладна спадкоємиця творчого спадку чоловіка, яка на півстоліття засекретила велику частину архіву митця, куди входили листування, записи, щоденники.

Завдяки одному з «секретних агентів» НКВС можна дізнатися, що ж насправді думали українські митці, друзі О. Довженка про його дружину. Так, зокрема, 17 вересня 1940 року Ю. Яновський називав дружину свого товариша «проклятая Юлька», оскільки «Солнцева, презирая и ненавидя украинскую культуру, все время тянет Довженко в сторону русской культуры, отталкивает его от украинских писателей и вообще от украинцев, а Довженко “всецело под её башмаком”». Но «эта ехидна Юлька умна, она понимает, что вырвать Довженко из украинской почвы нельзя, он сразу зачахнет, так как жив только украинскими соками, да и не в ее желаниии потерять почести, которые имеет Довженко на Украине и которых не имел бы в Москве, поэтому она не уводит его от украинской культуры, а наводит на него русскую культуру, даже в мелочах: ссорит с друзьями-украинцами и сводит со своими друзьями-русскими» [12, 40].

Після смерті Олександра Довженка Юлія Солнцева почала творити власну історію, ніскільки не турбуючись додержанням правдивості викладення фактів. Крім того, «вірна дружина і соратниця» інколи дозволяла собі применшувати значення Довженка у створенні фільму «Щорс».

За приклад наведемо архівний варіант спогадів Ю. І. Солнцевої. Машинописна копія цих спогадів з правками і вставками авторки на 221 аркуші зберігається в третьому описі 2081 Довженківського фонду Російського державного архіву літератури і мистецтв (рос. — Российский государственный архив литературы и искусств), (справа № 338 «Воспоминания. Разрозненные главы. Варианты. Окончание» [22].

Ці архівні документи в Україні були оприлюднені двома дослідниками: відомим українським кінознавцем С. В. Тримбачем [23] з коментарями

«Про Юлію Солнцеву. «Мне очень трудно было не показать тяжелого времени Александра Петровича...» [24] та автором цієї статті [21] разом з результатами досліджень «Солнцева Юлія» [20].

Отже ситуацію із претендентом на роль Щорса, названого Ю. Солнцевою в спогадах «М.», вона інтерпретувала двічі із значними порушеннями правди. У першій версії спогадів Солнцева стверджувала: «Так случилось в нашей жизни, что мы с Александром Петровичем никогда не ссорились. У нас были столкновения только по работе. Одно из них было по “Щорсу”» [22, арк. 39]. В другій версії цієї історії Солнцева роз’яснювала, що ж це було за зіткнення: «Довженко пошел жаловаться на меня директору Киевской студии. — Я уезжала на Буковину, снимала фильм. Довженко начал снимать “Щорса” без меня» [22, арк. 213].

Залишимо поки що без коментарів фразу про скаргу Довженка, а звернемо увагу на те, що він розпочав знімати стрічку «Щорс» у 1937 році, а Буковина, куди нібито Солнцева їздила на зйомку, була приєднана до СРСР лише у вересні 1939 року. Власний фільм «Буковина — земля українська» Солнцева зафільмувала у 1940 році [25, 60], тобто вже після здачі фільму «Щорс» Сталіну. Отже, такий перебіг подій неправдивий.

Солнцева згадувала, що «приехал на первый день съемки, я увидела на коне толстозадаго актера М.» [22, арк. 213]. Асистент Довженка Лазар Бодик описав цю ж ситуацію так: «Настав березень — останні зимні дні (1937 року — О. Б.). Як завжди, в найвідповідальніший момент Олександр Петрович виніс точну і чітку ухвалу: виїхати до Чернігова на зйомки батальних сцен з найбільш підхожою кандидатурою на роль Щорса — молодим артистом Київського театру імені Франка Миколою Макаренком.

«— Яюсь недобре звучить у мистецтві — взяти на роль Щорса з місячним іспитовим терміном. Недобре! Але я не впевнений, що Макаренко подужає цю роль, — казав Олександр Петрович. — Будемо шукати, а час покаже, на чиєму він боці» [26, 95].

Отже, перший виконавець Щорса — двадцятичотирирічний актор Київського драматичного театру ім. Івана Франка Микола Костянтинівич Макаренко (19.12.1912 — 08.12.1982) і є тим «товстозадим М.»?

У другій версії своїх спогадів Юлія Солнцева називає цю кандидатуру: «Узнав, что Довженко болен, я бросила свою самостоятельную работу и перешла опять к нему. Первое, что бросилось в глаза, — на коне во дворе студии сидел с моей

точки зрення очень слабый актер Макаренко, который с 1938 года до сего времени ничего не сделал талантливого» [22, арк. 39].

Під час уважного читання спогадів людей, що працювали під орудою Довженка, зокрема асистента Лазаря Бодика, звертаєш увагу на незрозумілий з першого погляду епізод: «Під час літніх зйомок 1937 року до Олександра Петровича завітала його дружина Юлія Іполітівна Солнцева та керівник “Українфільму” Марко Петрович Ткач. Олександр Петрович почував себе погано — з’явилися перші ознаки грудної жаби...» [26, 108].

Отож під час напружених зйомок літа 1937 року біля хворого Довженка й справді не було його дружини і асистентки, яка закінчить «Щорс» як співрежисер, — Юлії Солнцевої. Крім того, із контексту вищенаведеної цитати зрозуміло: перше — Солнцева тривалий час була відсутня на знімальному майданчику дуже важливого для її чоловіка фільму; друге — вона «завітала» із керівником «Українфільму» для вирішення питань, що навряд були пов’язані зі «Щорсом»; і третє — Юлія Іполітівна невдовзі поїде вирішувати якісь більш нагальні питання.

Знову неправда — Солнцева кинула свою самотійну роботу не в 1937 році, а лише на початку 1938 року.

В подальшому викладенні подій Солнцевою теж багато незрозумілого, оскільки Макаренко, за її словами «был кряжист, и конь никак не воспринимался со всадником. Макаренко был велик, у него была толстая фигура. Сам был медлителен и никак не подходил к тому Щорсу — взволнованному, яростному и могучему» [22, арк. 39].

Це знову не відповідає дійсності, оскільки Макаренко не був кремезним і «товстозадим», що й можна побачити в фільмі «Щорс», де після зняття з головної ролі, він зіграв одного з командирів.

Можливо, Солнцева мала на увазі справді кремезного артиста Миколу Дмитровича Мордвинова (15.02.1901 — 26.01.1966), який пробувався на роль Щорса після Миколи Макаренка.

Лазар Бодік описував цю ситуацію так: «Із Ростова викликали артиста Мордвинова на роль Щорса. Блискучий артист, але за віком і зовнішнім виглядом він ніяк не підходив до цієї ролі. Мордвинов сам це прекрасно розумів. Побоювання Олександра Петровича щодо артиста Макаренка справдилися. Незважаючи на щоденні репетиції, молодий артист не міг осягнути в усіх деталях образ легендарного полководця. З Києва приїхав директор кіностудії з кількома асистентами режисера. Довженко пояснив їм, як він розуміє образ

Щорса, і асистенти роз’їхалися по всіх усядах шукати виконавця» [26, 97].

Солнцева ж приписала зняття з ролі «Щорса» Макаренка собі: «Уговорить Довженко заменить Щорса было довольно трудно. Если Макаренко останется, я считала, что картина будет провальна. Я поняла, что действовать нужно дальше и как можно скорее» [22, арк. 40].

Солнцева в обох варіантах спогадів згадувала про скаргу Довженка на неї директорів кіностудії. Ця скарга режисера-орденоносця директорів кіностудії С. Ореловичу на асистентку, яка навіть не працювала в його фільмі, видається принаймні дивною. Тим більш, як відзначали чекісти, Ореловича «Довженко терпеть не мог и считал его фальшивым человеком и позером» [12, 35].

Гірш за все те, що в спогадах Солнцевої, визнаний кінорежисер вимальовується безпорадним неврастеніком: «Довженко был предельно раздражен и побежал к директору: «Солнцева мешает мне работать». Не знаю, что ответил Довженко директор, но он меня не вызывал. Неудовольствие друг другом длилось 2–3 дня, но потом Довженко согласился и был взят на эту роль Самойлов, который, по-моему, прекрасно сделал эту роль» [22, арк. 213].

Проте Лазар Зуськович Бодік згадував, що після М. К. Макаренка «Щорсом» став артист Московського художнього театру імені Горького А. М. Кисляков (який, за словами Л. Бодика, теж не був «товстозадим»: «Це була струнка людина на вигляд років тридцяти, хоч насправді йому було вже до сорока» [26, 99]). А не Є. В. Самойлов, як стверджувала Ю. Солнцева.

Так, зокрема, в газеті «Кино» 29 вересня 1937 року, Ю. Борисов повідомляв, що на зйомках фільму «Щорс» «Аркадий Николаевич Кисляков, артист Московского художественного театра, ежедневно с утра, несмотря на жару, натягивает походный костюм Щорса» [27]. Саме Кислякова після хвороби (жовтень 1937 р. — січень 1938 р.) Довженко змінив на Самойлова, про що можемо прочитати в справі-формулярі «Запорожець»: «Артист Кисляков, который раньше играл Щорса, не нравится Довженко. Замена артиста вызовет необходимость пересъемки если не всех сцен, где заснят Кисляков, то во всяком случае тех мест, где Кисляков снят крупным планом» [12, 36].

Отже, знову неправда в спогадах Солнцевої. Авторіві вдалося з’ясувати, чим насправді вона займалася під час зйомок фільму «Щорс». У 1936–1937 рр. Ю. Солнцева разом із М. Вінярським працювали над сценарієм «Вісунської рес-

публіки» [28], а в 1937–1938 рр. — «Як гартувалася сталь» [29], що були включені керівництвом до тематичних планів Київської кіностудії, проте не були поставлені.

Можливо, проблема не лише в складнощях тогочасних запусків дебютантів, а й у склочному характері Солнцевої, що відображено в щоденнику М. Сидоркіна; або ж, як зазначено в документі з архіву СБУ, її «творчій посередності» [30], яка стала очевидною, оскільки талановитий чоловік тоді не міг їй допомогти, тому що був повністю зайнятий зйомками «Щорса».

Показовим видається той факт, що Солнцева не припинила намагань із запусками власних фільмів навіть під час чотиримісячної хвороби Довженка, коли йому так була потрібна допомога близької людини. Підтвердженням цьому може бути агентурне донесення: «За последние два года у Довженко розвилась сердечная болезнь, которую врачи считают неизлечимой (судя по характеру припадков, это грудная жаба). Довженко работает сейчас с трудом» [12, 36].

У такий важкий для хворого чоловіка час дружина не поспішала прийти на допомогу. Те ж саме, за спогадами актора В. Сидоркіна, відбувалося на знімальному майданчику «Аерограда» «Она все-таки не бережет его» [31, арк. 103].

Проте до першого офіційного самостійного фільму «Буковина» Солнцева встигла-таки попрацювати в «Щорсі». 13 лютого 1938 року директор знімальної групи І. С. Ободинський повідомляв, що «після 4-місячної перерви, у зв'язку з хворобою режисера Довженка знімальна бригада фільму “Щорс” з 1 лютого приступила до роботи... Залишилося ще здати 502 кадри... Для успішного виконання виробничого плану дирекція кіностудії має забезпечити бригаду ст. асистентом, який міг би, під керівництвом режисера, самостійно вести репетиції і навіть знімати невеличкі епізоди. Для паралельного монтажу потрібний асистент — монтажер» [32].

Згадуваним директором асистентом режисера 17 квітня 1938 року став Гліб Затворницький [33], а Юлія Солнцева — лише 7 травня 1938 року, тобто через три місяці після початку знімального періоду, і стала відразу співрежисером з постановки фільму «Щорс» [34].

З боку Солнцевої це був дуже далекоглядний хід. У квітні 1936 року Довженко обмовився, що, можливо, не закінчить знімати «Щорс», а надасть можливість комусь із режисерів дозняти цей фільм, а сам почне працювати над іншим.

Цим новим довженківським фільмом мав стати «Тарас Бульба», про що повідомлялося 3

червня 1936 року в тематичному плані Київської кінофабрики на 1937 рік: «“Тарас Бульба” за Гоголем — ставитиме студія Довженка» [35].

Маленьке зауваження — Київській кіностудії художніх фільмів лише у 1957 році було присвоєно ім'я О. П. Довженка, а за двадцять років до того на Київській кінофабриці функціонувала режисерська лабораторія, або студія, керована Олександром Довженком.

Певна річ, під час роботи над замовленим радянським вождем «українським Чапаєвим» Довженко не міг активно працювати над іншим фільмом, тому надавав шанс своїм учням зрушити цей величезний проект з місця. Формально Довженко був би лише художнім керівником, який об'єднував епізоди, зняті його учнями в єдиний фільм. Проте арешти режисерів-лаборантів та директора кінофабрики Павла Нечеси не дали змоги втілитися в життя цьому цікавому педагогічному експерименту Олександра Довженка.

Через рік, у жовтні 1937 року, після приходу нового директора Д. Семенова, О. Довженко знову наполіг на включення в тематичний план 1938 року фільму «Тарас Бульба»: «На історичні теми буде поставлено (з переходом на 1939 рік) “Тарас Бульба” (реж. тов. Довженко)» [29].

Отже, Довженко прямував до наміченого у 1936 році плану передачі «Щорса» іншому режисерові. Цим невідомим режисером мала б стати його дружина Ю. Солнцева, яка на той час вже б поставила повнометражний фільм «Вісунська республіка» чи стрічку «Як гартувалася сталь». Проте, незважаючи на відсутність власного фільму, Солнцева все ж таки стала в травні 1938 року не асистентом, як у попередніх фільмах, а відразу співрежисером. Таким чином, все було готове для передачі в потрібну мить майже готового фільму «Щорс» Солнцевій, яка відразу б стала в один ряд із своїм знаменитим чоловіком.

Проте керівництво не бажало такого розвитку подій, а тому, як повідомляв Народний комісар внутрішніх справ УРСР, комісар державної безпеки 3 рангу Успенський Народному комісарові внутрішніх справ СРСР, Генеральному комісару державної безпеки Єжову, був зроблений рішучий крок: «По плану Довженко должен был снимать фильм “Тарас Бульба”, но его передали без согласования с Довженко И. Кавалеридзе» [12, 36].

Скоріше за все, піддавшись на умовляння дружини (цей аспект сімейних відносин неодноразово зазначався в нещодавно розсекречених документах з архіву СБУ — «влияние его жены СОЛНЦЕВОЙ, которое, по нашим данным, чрез-

вычайно велико» [36]), Довженко в автобіографії 1939 року (як, до речі, і в усіх подальших варіантах) жодним словом не обмовився про ці аспекти творчої діяльності його дружини.

Річ у тому, що Солнцева не хотіла називатися ученицею Довженка, адже набагато престижніше було бути на рівних з генієм (як приклад — відразу співрежисер «Щорса» у 1938 році, тобто майже перед закінченням проекту, що розпочався у 1935 році), аніж признаватися, що спочатку ти у нього все ж-таки навчалася.

Здавалося незаперечним, що найближча учениця, яка переймала кінематографічний досвід безпосередньо на знімальних майданчиках майже всіх фільмів О. П. Довженка, яка виросла з асистентки до співрежисера, а потім і самостійного режисера-постановника, Ю. Солнцева повинна була б принаймні висвітлити всі особливості кінонавчання під орудою свого чоловіка. Та цього не сталося.

Як бачимо, усталений штамп про Ю. Солнцеву, як вірну дружину і соратницю по кіномистецтву, яка приносила лише гарне в його життя, м'яко кажучи, дещо неточний.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що поставлені наукові завдання виконані: досліджено маловідомі сторінки життя і творчої діяльності відомої актриси, кінорежисера, народної артистки СРСР Ю. І. Солнцевої; з'ясована роль та місце Ю. Солнцевої у житті й творчості її чоловіка, видатного українського кінорежисера О. Довженка; проаналізовано справжні причини помилок в архівних спогадах Юлії Солнцевої щодо виконавця головної ролі «М» у кінострічці «Щорс»; реконструйовано маловідомі спроби Ю. Солнцевої запуститися як режисер-постановник з дебютними художніми фільмами «Вісунська республіка» та «Як гартувалася сталь» на Київській кінофабриці (кіностудії художніх фільмів) у другій половині 30-х рр. ХХ ст.; названі основні причини припинення роботи над цими кінопроектами та перехід в співрежисери «Щорса».

Проте перспективи наукових розвідок залишаються широкими, оскільки ще лишається малодослідженим етап запуску Юлії Іполітівни Солнцевої з фільмом «Мічурін» на Київській кіностудії художніх фільмів у 1941 році.

Джерела та література

1. Тримбач С. Не віднесена вітром : 100 років Ю. Солнцевій / Сергій Тримбач // Дзеркало тижня. — 2001. — 11–17 серп. (№ 30). — С. 16.
2. Тримбач С. Олександр Довженко: загибель богів: ідентифікація автора в національному часо-просторі /

С. Тримбач. — Вінниця : ГЛОБУС-ПРЕС, 2007. — 800 с. — ISBN 966-8300-00-9. — ISBN 966-8300-21-1.

3. Довженко без гриму : листи, спогади, архівні знахідки / [упоряд. і комент. Віри Агеєвої та Сергія Тримбача ; прим. Сергія Тримбача]. — К. : КОМОРА, 2014. — 471 с. : іл., 8 л. фотогр., портр. — ISBN 978-966-97346-7-9 (Серія «Persona»). — ISBN 978-966-97346-8-6.

4. Довженко А. Щоденникові записи, 1939–1956 = Дневниковые записи, 1939–1956 / Александр Довженко ; [редкол.: А. Н. Артизов и др. ; сост.: В. В. Забродин, Е. Я. Марголит ; подгот. текста: В. В. Забродин и др.] ; пер. укр. текста Е. Е. Чугунова ; вступ. ст.: Т. М. Горяева, А. Л. Евстегнеева, С. В. Тримбача, Е. Е. Чугуевой] ; Рос. гос. арх. лит. и искусства [и др.]. — Харьков : Фолио, 2013. — 879 с., [4] л. ил. — ISBN 978-966-03-6219-2.

5. Олександр Довженко: Літопис життя. Фільми. Малюнки. Задуми : [до столітнього ювілею О. П. Довженка] / [Тетяна Дерев'яно, Євгенія Глущенко, Алла Козачина та ін. ; упоряд. С. Тримбач ; наук. та літ. ред. Л. Череватенко]. — К. : [б. в.], 1994. — 144 с. : фотогр., мал.

6. Корогодський Р. Довженко в полоні : розвідки та есеї про Майстра / Роман Корогодський ; [вступ. ст. О. Бурячківського]. — К. : Гелікон, 2000. — 352 с. : іл., фотогр. — ISBN 966-95238-9-3.

7. Шудря М. Геній найширшої проби. Нариси. Розвідки. Рецензії. Інтерв'ю. Публікації / Микола Шудря ; за ред. Леоніда Череватенка. — К. : Юніверс, 2005. — 382 с. — ISBN 966-8118-11-1.

8. Шудря М. Священні миті освяння / М. Шудря // Дніпро. — 2004. — № 9/10. — С. 72–79.

9. Шудря Н. Юлька и ее Запорожец / Н. Шудря // Аспекти. — 2004. — 1–7 окт. — С. 7.

10. Череватенко Л. Довженко визволений / Л. Череватенко // КІНО-КОЛО. — 2005. — № 25. — С. 108–135.

11. Марочко В. Зачарований Десною : іст. портрет О. Довженка ; ред. О. О. Бородіна / Василь Марочко. — К. : Видавн. дім «Києво-Могилянська Академія», 2006. — 285 с. : іл., портр. — ISBN 966-518-388-5.

12. Попик В. Під софітами ВЧК-ДПУ-НКВС-НКДБ-КДБ / В'ячеслав Попик // Дніпро. — 1995. — № 9/10. — С. 21–59.

13. Попик В. Під софітами спецслужб : [худож.-докум. зб.] / В'ячеслав Попик ; Європ. ун-т фінансів, інформ. систем, менеджменту і бізнесу. — К., 2000. — 406 с., [8] арк. фотоіл. — ISBN 966-7508-42-0.

14. Неопубліковані листи Олександра Довженка / публ. Тетяни Дерев'яно // Дніпро. — 1994. — № 9/10. — С. 26–37.

15. Довженко О. Його Юліана : з епістоляр. спадщини О. Довженка / О. П. Довженко ; [упоряд. В. М. Пригоровський]. — Ніжин : Аспект-Поліграф, 2011. — 107 с. : фотоіл.

16. Олександр Довженко вчора і сьогодні: затемнені місця в біографії : [зб. матеріалів] / упоряд. Є. Сверстюк. — Луцьк : Терен, 2005. — 200 с. — ISBN 966-8575-32-6.

17. Кудін В. Зоряний шлях / В. О. Кудін. — К. : Парлам. вид-во, 2004. — 224 с. : фотогр. — ISBN 966-611-322-8.

18. Олександр Довженко: маловідомі сторінки / передм., упоряд. В. Н. Миславський. — Х. : Дім реклами, 2015. — 280 с. — ISBN 978-966-2149-49-4.

19. Безручко О. Тринадцятий учень / О. Безручко // Безручко О. В. Невідомий Довженко : монографія / О. В. Безручко. — К. : Фенікс, 208 — 204 с. — ISBN 978-966-651-594-3. — С. 224–256.
20. Безручко О. Солнцева Юлія / О. Безручко // Безручко О. В. Архівна спадщина Олександра Довженка : монографія / О. В. Безручко ; Київ. міжнар. ун-т. — К. : КиМУ, 2012. — Т. 8. — 204 с. — ISBN 978-617-651-022-2 (загал.). — ISBN 978-617-651-031-4. — С. 4–105.
21. Безручко О. Спогади Юлії Солнцеві про Олександра Довженка / О. Безручко // Безручко О. В. Архівна спадщина Олександра Довженка : монографія / О. В. Безручко ; Київ. міжнар. ун-т. — К. : КиМУ, 2012. — Т. 8. — 204 с. — ISBN 978-617-651-022-2 (загал.). — ISBN 978-617-651-031-4. — С. 106–194.
22. Солнцева Ю. И. Воспоминания. Разрозненные главы. Варианты. Окончание / Ю. И. Солнцева // Російський державний архів літератури і мистецтв (рос. — Российский государственный архив литературы и искусств). — Ф. 2081. — Оп. 3. — Спр. 338. — Арк. 1–221.
23. Тримбач С. Юлія Солнцева. Воспоминания. Разрозненные главы. Варианты // Довженко без гриму : листи, спогади, архівні знахідки / [упоряд. і комент. Віри Агеевої та Сергія Тримбача ; прим. Сергія Тримбача]. — К. : КОМОРА, 2014. — 471 с. : іл., 8 л. фотогр., портр. — ISBN 978-966-97346-7-9 (Серія «Persona»). — ISBN 978-966-97346-8-6. — С. 274–318.
24. Тримбач С. Про Юлію Солнцеву. «Мне очень трудно было не показать тяжелого времени Александра Петровича...» // Довженко без гриму : листи, спогади, архівні знахідки / [упоряд. і комент. Віри Агеевої та Сергія Тримбача ; прим. Сергія Тримбача]. — К. : КОМОРА, 2014. — 471 с. : іл., 8 л. фотогр., портр. — ISBN 978-966-97346-7-9 (Серія «Persona»). — ISBN 978-966-97346-8-6. — С. 264–273.
25. Історія українського радянського кіно : У 3 т. — Київ, 1987. — Т. 2 : 1931–1945. — 216 с.
26. Бодик Л. Джерела великого кіно / Л. З. Бодик. — К. : Рад. письменник, 1965. — 160 с.
27. Борисов Е. На съемках фильма «Щорс» / Е. Борисов // Кино. — 1937. — 29 сент.
28. Сценарний портфель Київської кіностудії : [ред. ст.] // За більшовицький фільм. — 1937. — 21 січ.
29. Семенов Д. Наші завдання / Д. Семенов // За більшовицький фільм. — 1937. — 11 жовт.
30. Лист 2-го відділу УДБ НКВС УРСР заступнику начальника ОВ ГУДБ СРСР Петрову про дружину О. Довженка — Ю. Солнцеву // Галузев. держ. архів Служби Безпеки України (ГДА СБ України). — Ф. 11. — Спр. С-836. — Т. 2. — Арк. 24-25.
31. Сідоркін М. Щоденник, записаний під час зйомок кінофільму «Аероград» режисера О. П. Довженка / Михайло Миколайович Сідоркін // Російський держ. архів літератури і мистецтв. — Ф. 2988. — Оп. 2. — Спр. 36.
32. Ободинський І. Робота над «Щорсом» / І. С. Ободинський // За більшовицький фільм. — 1938. — 13 лют.
33. Договір з Г. Д. Затворницьким на роботу в якості асистента режисера знімальної групи «Щорс» від 17 квіт. 1938 р. // ЦДАМЛМ України. — Ф. 670. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 103.
34. Договір з Ю. І. Солнцеву на роботу в якості співрежисера знімальної групи «Щорс» від 7 трав. 1938 р. // ЦДАМЛМ України. — Ф. 670. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 94.
35. Тематичний план 1937 року — на широке обговорення : [ред. ст.] // За більшовицький фільм. — 1936. — 3 черв.
36. Висновок про відмову О. Довженку та Ю. Солнцевій у дозволі на виїзд за кордон. 12 квітня 1930 р. // Галузев. держ. архів Служби Безпеки України (ГДА СБ України). — Ф. 11. — Спр. С-836. — Т. 1. — Арк. 17.